

Semiotic Analysis of the Concept of “Ayeh” in the Quran by the Jacobson Communication Model

Shima Hamidi

Graduate of the Department of Quranic and Hadith Sciences, Islamic Azad University, Qom, Iran

Alireza Ghaemina *

Associate Professor, Department of Epistemology, Research Institute of Islamic Culture and Thought, Qom, Iran

Mohammad Ali Rezaei Esfahani

Professor of the Department of Quranic and Hadith Sciences, Al-Mustafa Al-Alamiya Society, Qom, Qom, Iran

Abstract

Semiotics is the science that studies sign systems such as languages. The Holy Quran is also considered a collection of linguistic signs and is examined from this perspective. Communication models are one of the important pillars of linguistic analysis. Jacobsen's communication model is one of the models in the field of semiotics. In this communication model, language maps are examined based on the main elements of communication. In this research, the word "Ayeh" in the Qur'an is analyzed in the examples of aphasic, psychic, miraculous, and linguistic signs in the form of the Jacobsen communication model, and its implications are extracted. The sender must use signs to communicate with the receiver. Signs also have meanings that are connected to each other in terms of communication. Examining the linguistic functions of the word "Ayeh" in various instances by using Jacobsen's communication model in semiotics proves common features such as having the occult aspect, reflection, and common referential function for cryptography

Keywords: Quran, semiotic, Ayeh, communication model, Jacobson.

* Corresponding Author: alirezaqalireza@gmail.com

How to Cite: Hamidi, Sh., Ghaemina, A., Rezaei Esfahani, M. A. (2023). Semiotic Analysis of the Concept of “Ayeh” in the Quran by the Jacobson Communication Model, *A Research Journal on Qur'anic Knowledge*, 14(52), 29-60.

تحلیل نشانه‌شناسی مفهوم «آیه» در قرآن با کاربست مدل ارتباطی یا کوبسن

دانش‌آموخته گروه علوم قرآن و حدیث، واحد قم، دانشگاه آزاد
اسلامی، قم، ایران

شیمیا حمیدی

دانشیار گروه معرفت‌شناسی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قم،
ایران

علیرضا قائمی‌نیا *

استاد گروه علوم قرآن و حدیث جامعه المصطفی‌العالمیه قم، قم، ایران

محمدعلی رضایی اصفهانی

چکیده

نشانه‌شناسی دانشی است که به بررسی نظام‌های نشانه‌ای نظیر زبان‌ها می‌پردازد. قرآن کریم نیز به عنوان مجموعه‌ای از نشانه‌های زبانی از این منظر مورد بررسی قرار می‌گیرد. این دانش همانند ابزاری توانمند از طریق ارائه تحلیل‌های ساختاری به فهم دلالت‌های متن یاری می‌رساند. مدل‌های ارتباطی یکی از ارکان‌های مهم در تحلیل‌های زبان‌شناسی به شمار می‌رود. در این میان مدل ارتباطی یا کوبسن یکی از مدل‌های مطرح در حوزه مطالعات نشانه‌شناسی به شمار می‌رود. در این مدل ارتباطی، به بررسی نقش‌های زبانی بر اساس عناصر اصلی تشکیل دهنده ارتباط پرداخته می‌شود. در این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی به تحلیل نشانه‌شناختی واژه «آیه» در قرآن در مصادیق نشانه‌های آفاقی، انفسی، معجزه و عبارت زبانی در قالب مدل ارتباطی یا کوبسن پرداخته می‌شود و دلالت‌های آن استخراج می‌گردد. بررسی کارکردهای زبانی واژه «آیه» در مصادیق گوناگون با استفاده از مدل ارتباطی یا کوبسن در نشانه‌شناسی ویژگی‌های مشترکی نظیر جنبه غیبی داشتن، تأمل و کارکرد ارجاعی مشترک را برای رمزگان اثبات می‌نماید و دو سطحی بودن (دنیوی و اخروی) نشانه‌ها را به نمایش می‌گذارد.

کلیدواژه‌ها: قرآن، نشانه‌شناسی، آیه، مدل ارتباطی، یا کوبسن.

* نویسنده مسئول: alirezaqalireza@gmail.com

۱. مقدمه

از زمان نزول قرآن تاکنون تلاش‌های فراوانی در جهت فهم بهتر کلام وحی صورت گرفته است. امروزه دانش‌های نوینی همانند نشانه‌شناسی گسترش یافته‌اند که می‌توان از این دانش‌ها به عنوان ابزاری در جهت تحلیل و فهم مفاهیم قرآنی در کنار روش‌های سنتی بهره جست. نشانه‌شناسی که نوعی روش خواندن متن برای کشف معنا به شمار می‌رود با گشودن دریچه‌های نو، امکان بهره‌مندی بیشتر مخاطب را افزون بردستاوردهای گذشتگان، در جهت فهم مراد خداوند فراهم می‌آورد. نشانه‌شناسی توسط فردینان دوسوسور - که از او به عنوان پدر زبان‌شناسی نوین یاد می‌شود - به مثابه "علمی که به بررسی زندگی نشانه‌ها در دل زندگی اجتماعی" می‌پردازد طراحی شد. قرآن کریم نیز به عنوان کتابی آسمانی، مجموعه‌ای از نشانه‌های زبانی است که دال‌هایی برای مدلول‌های خاص به شمار می‌رود که به روش درون متنی قابل استخراج هستند. استفاده از مدل‌های گوناگون، پیوند دلالت و ارتباط را نشان می‌دهد. دلالت پدیده‌ای است که در ارتباط پیدا می‌شود. دلالت بدون ارتباط و ارتباط بدون دلالت تحقق نمی‌پذیرد. فرستنده برای اینکه با گیرنده ارتباط برقرار کند، باید نشانه‌هایی را به کار گیرد. نشانه‌ها هم در مقام ارتباط دلالت‌هایی دارند که با یکدیگر پیوسته هستند (ر.ک؛ قائمی‌نیا، ۱۳۹۳: ۹۸).

بنابراین نشانه‌شناسی بررسی نظام‌مند نشانه‌ها برای رسیدن به معانی اطلاعاتی است که در ارتباط منتقل می‌شوند. نظریه‌های گوناگونی در باب ارتباط زبانی مطرح شده است. یکی از بهترین نظریه‌ها توسط رومن یاکوبسن زبان‌شناس مطرح روسی ارائه شده است. وی با ترسیم نموداری کلی از روند ارتباط به بررسی نقش‌های زبانی می‌پردازد. واژه «آیه» دلالت نشانه‌شناختی دارد به این معنا که بر چیزی اطلاق می‌شود که برای چیز دیگری (خدا، توحید و ...) نشانه به شمار می‌رود، به همین علت برای تبیین دلالت‌های نشانه‌شناختی این واژه در قرآن کریم می‌توانیم از دانش نشانه‌شناختی استفاده کنیم. این تحقیق در پی آن است که با دلالت‌های نشانه‌شناختی واژه «آیه» را بر اساس مدل ارتباطی یاکوبسن مورد مطالعه قرار دهد و به بررسی موردی مصادیق این واژه در قرآن بر اساس

مدل ارتباطی یا کوبسن و کارکردهای زبانی آن پردازد تا در نتیجه به فهم نوینی از کارکردهای این واژه در قرآن کریم در کنار بستر تاریخی و سنتی نائل آید.

۱-۱. پیشینه پژوهش

۱-۱-۱. پیشینه عام

نشانه‌شناسی از دانش‌هایی است که به عنوان دانش مستقل در قرن بیستم پدید آمده است، اما ریشه در یونان باستان دارد. در یونان باستان به موضوع نشانه و مساله دلالت توجه داشته اند و واژه یونانی semeion در آثار بقراط به کار رفته است. ارسطونیز برای نخستین بار، الفاظ زبان را نشانه قلمداد کرده است. سپس متفکر مسیحی قرون وسطا نیز سنت آگوستین (St. Augustine) در کتاب «آموزه‌های مسیحیت» با پرداختن به نشانه‌شناسی از کارکردهای متفاوت نشانه‌های بحث کرده و نشانه‌ها را به نشانه‌های طبیعی و قراردادی تقسیم کرده است. پیش از قرن حاضر، نخستین بار جان لاک فیلسوف انگلیسی در سال ۱۶۹۰ میلادی در نوشته‌ای با عنوان «رساله‌ای در باب قوه مفاهمه» اصطلاح نشانه‌شناخت را به کار برد.

در عصر جدید، پیرس و سوسور بنیانگذاران نشانه‌شناسی جدید هستند که با وجود هم‌عصر بودن، از تحقیقات یکدیگر خبر نداشتند؛ نشانه‌شناسی پیرس گرایش فلسفی داشت و کمتر بر زبان‌شناسی تأثیر گذاشت اما نشانه‌شناسی سوسور در بررسی زبان نقش مهمی ایفا کرد و به بزرگ‌ترین مکتب زبان‌شناختی تبدیل گردید. نشانه‌شناسانی مانند یا کوبسن روش نشانه‌شناسی سوسور را دنبال کردند. آخرین دستاورد نشانه‌شناسی نیز نشانه‌شناسی تفسیری امبرتو اکو است که سراغ رابطه میان نشانه‌ها و واقعیات جهان خارج رفته است و در رمان «نام گل سرخ» از این روش استفاده کرده است تا یک نظام نشانه‌شناختی را ارائه دهد.

۱-۱-۲. پیشینه خاص

نشانه‌شناسی قرآنی دانشی نوپا به شمار می‌رود و کتاب «بیولوژی نص» از دکتر علیرضا

تحلیل نشانه‌شناسی مفهوم «آیه» در قرآن با کاربرد مدل ارتباطی یاکوبسن؛ حمیدی و همکاران | ۳۳

قائمی‌نیا که تحقیقی در باب ارتباط نشانه‌شناسی و تفسیر قرآن است، جامع‌ترین تلاش در این حوزه به شمار می‌رود. نویسنده تلاش کرده است ارتباط نشانه‌شناسی با تفسیر قرآن را نشان دهد و بر اساس دستاوردهای این دانش راهی برای فهم قرآن به وسیله روش‌های جدید بیابد. در باب نشانه‌شناسی قرآنی غیر از این کتاب، چند مقاله نیز به دست آمده است که به طور گذرا به آن‌ها اشاره می‌شود:

مقالات

الف) «نگاهی نشانه‌شناختی به واژه آیه در قرآن کریم»، نجفیان، آرزو، حیات عامری، صدیقه قیومی، *نقد ادبی*، ۱۳۸۹، شماره ۱۰، صص ۱۷۵ تا ۲۰۳.

در این مقاله به وجوه متفاوت واژه آیه اشاره شده و تأثیر بافت زبانی و موقعیت روی این وجوه بررسی شده است. همچنین پس از اشاره به طبقه‌بندی موضوعی به بررسی این واژه در دو مفهوم درون متنی و برون متنی پرداخته است. این مقاله در مجموع نگاهی کلی به واژه آیه داشته و مدل‌های ارتباطی نشانه‌شناسی بررسی نشده‌اند.

ب) «تأملی در سبک زندگی توحیدی برپایه معناشناسی واژه «آیه» در قرآن کریم» مهدی نوری افشان، حامد فتوت احمدی، مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۱، شماره ۲۳، صص ۱۶۳ تا ۱۹۷.

در این مقاله با رویکرد معناشناسی ساختگرا به مطالعه واژه آیه بر اساس روابط همنشینی و جانمایی پرداخته است و با استفاده از روش محورهایی را دنبال می‌کند که سبک زندگی توحیدی را پدید می‌آورند.

ج) «بررسی نشانه‌شناختی ارزش و روابط سلبی عناصر طبیعت در قرآن بر پایه نشانه‌شناختی لایه‌ای»، عباس‌زاده، فرنگیس، ذهن، ۱۳۹۷، شماره ۷۵، صص ۲۳۱ تا ۲۷۰.

در این مقاله، پس از پرداختن مفصل به مبانی نظری نشانه‌شناسی، به بررسی گذرا و کلی نشانه‌های نمادین چند مفهوم در قرآن پرداخته است و تحلیل نشانه‌شناختی در آن دیده نمی‌شود.

د) «باران و تأویل نشانه‌شناختی پدیدارها در قرآن»، رحمدل شرفشاده، غلامرضا، اندیشه

دینی، ۱۳۸۶، شماره ۱۴، صص ۷۵ تا ۹۸.

در این مقاله به مفهوم باران به عنوان یک نشانه از منظر کارکردگرایانه و تمثیل جویانه نگریسته شده است. در بخش اول به نمونه‌هایی از کارکرد باران در قرآن پرداخته شده و بخش دوم به تأویل نشانه‌شناختی که بیشتر جنبه ادبی و تمثیلی دارد اختصاص داده شده است و به نشانه‌های باران همچون جمال و زیبایی، رستاخیز، قدرت، تکاثر و ... اشاره دارد. به طور کلی در این مقاله پرداختن به مباحث تمثیلی و استفاده از ادبیات و شعر حجم بالایی را به خود اختصاص داده است.

اما تاکنون پژوهشی در باب واژه «آیه» بر اساس مدل‌های ارتباطی نشانه‌شناسی به طور عام و مدل ارتباطی یا کوبسن به طور خاص صورت نگرفته است.

۱-۲. روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو پژوهشی میان‌رشته‌ای به شمار می‌رود و با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی مفهوم واژه "آیه" در قرآن از منظر دانش نشانه‌شناختی می‌پردازد. این تحقیق از نوع پژوهش‌های درون‌متنی بوده و با به کارگیری یکی از مدل‌های ارتباطی موجود در دانش نشانه‌شناسی به استخراج دیدگاه قرآن در باب مفهوم واژه "آیه" می‌پردازد.

۲. تعریف نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی به مطالعه نشانه‌ها و چگونگی کارکرد آنها می‌پردازد (ر.ک؛ اکو، ۱۳۹۵: ۷) بر اساس این دانش، تولید معنا توسط واژه‌ها به صورت قراردادی انجام می‌پذیرد و به طور کلی فهم جهان با الگوهایی از پیش تعیین شده صورت می‌گیرد. در این میان، نظام نشانه‌ای به عنوان واسطه‌ای است که همانند چارچوبی برای فهم جهان عمل می‌کند (ر.ک؛ نجومیان، ۱۳۹۴: ۱۲) واژه نشانه‌شناسی که در اصل از واژه Semeion به معنای علامت در

تحلیل نشانه‌شناسی مفهوم «آیه» در قرآن با کاربرد مدل ارتباطی یاکوبسن؛ حمیدی و همکاران | ۳۵

زبان یونانی اخذ شده است (ر.ک؛ توسان، ۲۰۰۰: ۹) در انگلیسی Semiotic^۱ و در عربی السیمیولوژیا، السیمیوطیقا، العلاماتیات یا علم العلامات نامیده می‌شود. از نظر سوسور زبان-شناسی بخش مهمی از علم نشانه‌شناسی است و زبان، نظامی خاص و متشکل از نشانه‌های اختیاری مهمترین نظام در میان انواع نظام‌های نشانه‌شناسی است (ر.ک؛ احمدی، ۱۳۹۴: ۱۳ و ۱۴) و به عنوان الگو و نمونه‌های اصلی شناخته می‌شود. در نتیجه مبنای نظام نشانه‌ای بر پایه زبان‌شناسی قرار می‌گیرد. مدلی که سوسور برای نظام نشانه‌ای ارائه می‌دهد، به شکل ذیل است:

شکل ۱. مدل نظام نشانه‌ای سوسور

سوسور معتقد است که نشانه از دو جزء دال و مدلول تشکیل شده است که از یکدیگر جدا نیستند و همانند دو روی یک ورقه به شمار می‌روند (ر.ک؛ سیزا، ۲۰۱۴: ۵۵) وی رابطه میان این دو جزء را دلالت می‌نامد و آن را رابطه‌ای اختیاری می‌داند که انسان‌ها به اراده خود پایه‌گذاری کرده‌اند (ر.ک؛ سیبیاک، ۱۳۹۱: ۳۱) در نتیجه هر نشانه سویه‌ای محسوس دارد که آن را دال می‌خوانیم و سویه‌ای پنهان دارد که آن را مدلول می‌نامیم.

۳. مدل ارتباطی یاکوبسن

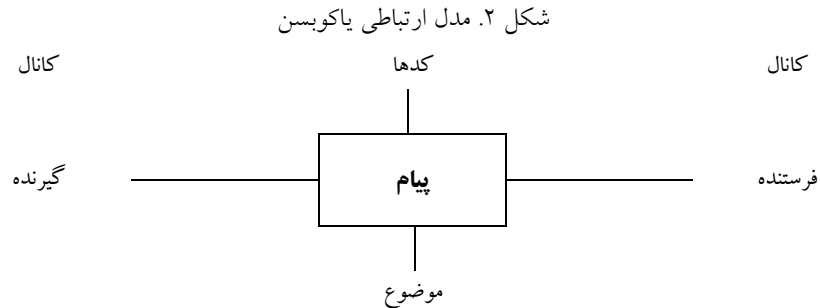
ارتباط نقطه آغاز دانش‌نامه‌شناسی به شمار می‌رود و هر جا ارتباط شکل می‌گیرد

۱. در اصطلاح فرانسوی *Semiology* و در زبان انگلیسی *Semiotic* نامیده می‌شود. گاهی مطالعه نشانه‌ها در سنت سوسوری و نیز آثاری که به تحلیل‌های متنی توجه دارند *Semiology* خوانده می‌شوند و به آثار دارای گرایش‌های فلسفی و نشانه‌شناسان سنت پیرسی، اصطلاح *Semiotics* نسبت داده می‌شود (عظیمی‌فرد، ۱۳۹۲: ۱۹۰).

تحلیل‌های نشانه‌شناختی ضرورت پیدا می‌کند (ر.ک؛ قائمی‌نیا، ۱۳۹۳: ۲۸) دانش نشانه‌شناسی از ارتباط میان و دال و مدلول شکل می‌گیرد و این ارتباط است که معنا ایجاد می‌کند (ر.ک؛ نجومیان، ۱۳۹۴: ۱۴) ارتباط^۱ از موضوعات مورد توجه در علوم مختلف به خصوص دانش نشانه‌شناسی است و تعاریف متعددی برای آن ارائه شده است. ارسطو نخستین کسی است که در باب ارتباط سخن گفته است و آن را جستجو برای دست یافتن به امکانات موجود برای اقناع دیگران می‌داند. (ر.ک؛ میرزایی و دیگران، ۱۳۹۰: ۷۶).

در این مقاله به بررسی موردی مصادیق واژه آیه در قرآن بر اساس مدل ارتباطی یاکوبسن و کارکردهای زبانی آن می‌پردازیم. یاکوبسن با ارائه مدلی بر اساس عناصر اصلی شکل‌دهنده ارتباط، شش عامل مختلف را در ایجاد ارتباط دخیل می‌داند. فرستنده، گیرنده، موضوع، پیام، کد و کانال؛ یاکوبسن بیان می‌دارد: فرستنده پیامی برای گیرنده می‌فرستد. پیام گوهر معنایی است و ارتباط زمانی برقرار می‌شود که پیامی رد و بدل شود (ر.ک؛ احمدی، ۱۳۹۴: ۱۳۷) پیام برای اثربخشی به یک بافت (موضوع) ارجاعی نیاز دارد (ارجاع به دیگری مثل لغت‌نامه) که توسط گیرنده قابل تصرف باشد، یعنی به شکل گفتار یا قابلیت تبدیل به شکل گفتار را داشته باشد. همچنین به یک رمز نیاز است که میان فرستنده و گیرنده (رمزگذار و رمزگشای پیام) مشترک باشد و در نهایت به کانالی نیاز است که به عنوان مجرای میان فرستنده و گیرنده عمل می‌کند (ر.ک؛ چندلر، ۱۳۸۷: ۲۵۹ و ۲۶۰) تا آنان را قادر سازد در کنش ارتباطی باقی بمانند.

هر یک از این شش عامل، یکی از کارکردهای زبان را تعیین می‌کنند؛ اما عامل اصلی در ایجاد ارتباط برای تعیین نقش‌های زبان، پیام است و کارکردهای زبانی بر اساس توجه پیام به هر یک از این شش عامل به وجود می‌آیند.

۳-۱. کارکردها

به باور یاکوبسن، توجه پیام می‌تواند معطوف به هر یک از این شش عامل باشد و در هر مورد، یکی از نقش‌ها یا کارکردهای زبان پدید آید (ر.ک؛ صفوی، ۱۳۹۴: ۷۳) به عبارت دیگر جهت‌گیری پیام با برجسته شدن یکی از کارکردها مشخص می‌شود. در کارکرد ارجاعی^۱ جهت‌گیری پیام به سوی موضوع پیام است. این کارکرد روابط میان پیام و موضوعی که پیام به آن ارجاع می‌دهد را مشخص می‌کند؛ به عبارت دیگر نقش اصلی این نوع از کارکرد، انتقال اطلاعات است. در کارکرد عاطفی^۲ جهت‌گیری پیام به سمت فرستنده یا گوینده است و روابط میان پیام و فرستنده را رقم می‌زند (ر.ک؛ گیرو، ۱۳۹۲: ۲۰) به عبارت دیگر در مواردی که گوینده احساسات خویش را بیان می‌کند زبان چنین نقشی را ایفا می‌کند (ر.ک؛ قائمی‌نیا، ۱۳۹۳: ۹۳) در کارکرد ترغیبی^۳ نیز جهت‌گیری پیام به سوی گیرنده است و با هدف تأثیر گذاشتن بر رفتار مخاطب به ایفای نقش می‌پردازد (ر.ک؛ چندلر، ۱۳۸۷: ۲۶۰) این کارکرد روابط میان پیام و گیرنده را مشخص می‌کند،

1. referential function

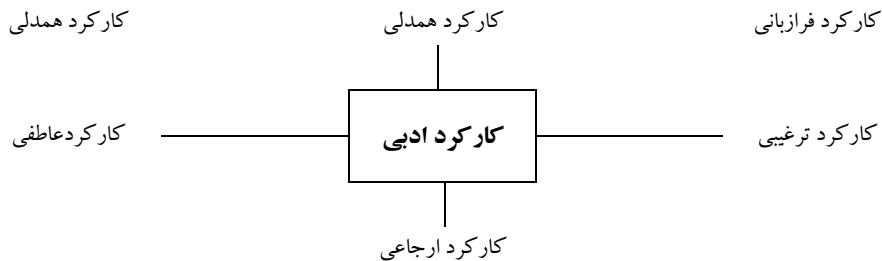
2. emotive function

3. conative function

زیرا هدف هر گونه ارتباطی ایجاد واکنش نزد گیرنده است. در نتیجه هدف این کارکرد آگاه کردن گیرنده به موقعیت و ایجاد واکنش در اوست (ر.ک؛ احمدی، ۱۳۹۴: ۱۴۰) تا از این طریق بر او تأثیر بگذارد. در کارکرد ادبی^۱ جهت گیری پیام به سوی خود پیام است و هدف آن برجسته کردن ویژگی های متن است (ر.ک؛ چندلر، ۱۳۸۷: ۲۶۰). یا کوپسن این کارکرد را همچون رابطه میان پیام و خودش تعریف می کند. به عبارت دیگر این پیام دیگر ابزار ارتباط نیست بلکه موضوع آن است. در کارکرد همدلی^۲ جهت گیری پیام به سوی کانال و مجرای ارتباطی است و هدفی که بر این کارکرد مترتب است ایجاد یا حفظ ارتباط است. در این کارکرد، مرجع پیام همدلانه، خود ارتباط است. کارکرد فرازبانی^۳ نیز هدفش روشن کردن معنای نشانه هایی است که ممکن است گیرنده آن ها را نفهمد. در نتیجه جهت گیری پیام به سوی خود کدها است. در اینجا مرجع پیام، خود رمزگان است. هر یک از این کارکردها با وجود مستقل بودن می توانند در کنار یکدیگر و به شکل همزمان نیز ایفای نقش نمایند. به این صورت که یک پیام می تواند همه یا برخی از این کارکردها را با نسبت های گوناگون در خود داشته باشد که با توجه به نوع ارتباط، یکی از این کارکردها نقش عمده را در پیام به عهده می گیرد. به این ترتیب با توجه به نمودار مدل ارتباطی، به جای هر یک از عوامل دخیل در ایجاد ارتباط، نام نقشی از زبان قرار می گیرد که به هنگام معطوف شدن پیام به آن عامل پدید می آید.

-
1. literary function
  2. phatic function
  3. metalanguage function

شکل ۳. نمودار کارکردهای زبانی

۴. کاربرد مدل ارتباطی یاکوبسن در تحلیل واژه «آیه» در قرآن

واژه آیه از واژه‌های بسیار کهن^۱ سامی است که ۳۸۲ بار در ۵۸ سوره قرآن به کار رفته است (ر.ک؛ واعظزاده خراسانی، ۱۳۸۰، ج ۴: ۳۸۹) در اصطلاح قرآنی واژه آیه در معانی متعددی همانند علامت، معجزه و کوچک‌ترین واحد سوره استعمال شده است.^۲ در این بخش به صورت موردی به تحلیل واژه آیه در مصادیق نشانه‌های آفاقی، انفسی، معجزه و عبارت زبانی در قالب مدل ارتباطی یاکوبسن می‌پردازیم و کارکردهای زبانی آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۴-۱. کاربرد مدل یاکوبسن در نشانه‌های آفاقی

اشارات قرآن کریم به نشانه‌های آفاقی بسامد بالایی را به خود اختصاص داده است و پیوسته مخاطب به اندیشه‌ورزی و تعقل در این نشانه‌ها دعوت می‌شود. در میان نشانه‌های آفاقی به پدیده‌های طبیعی همانند شب و روز، ستارگان، باده‌ها و باران و... توجه شایانی شده است. در این بخش به عنوان نمونه، پدیده باران را از منظر نشانه‌شناسی یاکوبسن مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱. آرتور جفری معتقد است که این کلمه با ورود از طریق مسیحیان سریانی، پیش از نزول قرآن استعمال شده است.

(جفری، ۱۳۷۲: ۱۳۳) و نظر بلاشر این است که واژه از زبان عبری وام گرفته شده است (ر.ک؛ بلاشر، ۱۳۷۴: ۱۶۰).

۲. اهل لغت این واژه را در معنای علامت (راغب، ۱۴۲۳: ۱۰۱، الجوهری، ۱۴۳۰: ۱۰۸، ابن منظور، ۱۴۰۸، ج ۱: ۲۷۲)،

شخص (فیروزآبادی، ۱۴۲۰، ج ۲: ۱۶۵۶) مکث کردن (ابن فارس، ۱۴۲۲: ۸۵) عجائب (الطریحی، ۱۴۳۰: ۷۵)

دانسته‌اند.

۴-۱-۱. باران

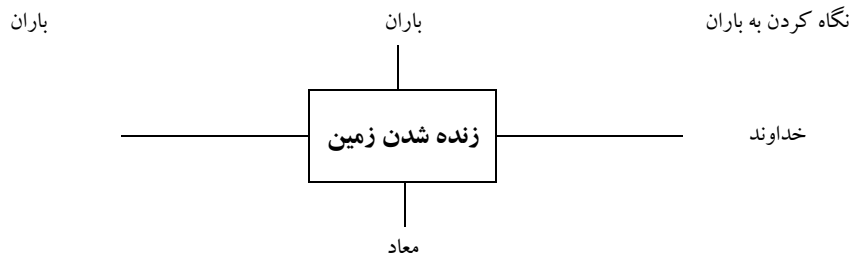
باران تعبیری نشانه‌شناختی از زندگی دنیا در نگرش قرآنی است (ر.ک؛ عباس‌زاده، ۱۳۹۷: ۲۴۹) در میان پدیده‌های طبیعی، باران، دلالت نشانه‌ای مهمی برای اشاره به مسائل اعتقادی به شمار می‌رود و کارکرد تبیینی دقیق و روشنی در این زمینه دارد. آیات مشابهی در این زمینه وجود دارد که در نگاه اول به نظر می‌رسد مطالب یکسانی دارند اما با بررسی کارکرد زبانی آنها درمی‌یابیم که در هر یک از این آیات مشابه، برخی نقش‌های زبانی پررنگ‌تر است و بر دیگر کارکردها غلبه دارد. برای شناخت این کارکردهای زبانی ابتدا باید مدل ارتباطی آیات را بررسی نماییم. به این منظور دو آیه را که به ظاهر با یکدیگر شباهت دارند، در مدل ارتباطی یا کوبسن بررسی می‌کنیم، سپس به نقش‌های زبانی آنها می‌پردازیم.

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْكَبَتْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الْأُذْيَ أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (فصلت/۳۹).

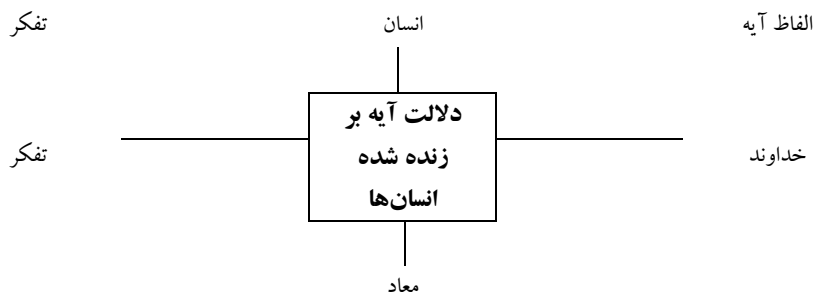
«فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (روم/۵۰).

در هر دو آیه به نزول آب باران بر زمین مرده اشاره شده است و از آن به عنوان دلالتی (نشانه‌ای) برای زنده شدن مردگان استفاده کرده است، در نتیجه از الگوی ارتباطی یکسانی پیروی می‌کنند. زمانی که مدل ارتباطی را در این آیات مورد بررسی قرار می‌دهیم، به یک الگوی ترکیبی می‌رسیم که از دو الگو شکل گرفته است: الف) الگوی مادی-ب) الگوی غیر مادی؛ به عبارت دیگر الگوی ارتباطی یکسان میان این دو آیه، یک الگوی ارتباطی ترکیبی است. در این الگوی ترکیبی، مدل مادی به مدل غیر مادی اشاره دارد و بر کارکرد آن دلالت می‌کند.

شکل ۴. ارتباطی الگوی اول: مادی

شکل ۵. ارتباطی الگوی دوم (غیرمادی)

همان‌گونه که در نمودارها آمده است در هر دو آیه فرستنده، خداوند است و به موضوع مهم معاد اشاره دارد. در مدل ارتباطی اول که یک الگوی مادی به شمار می‌رود؛ نزول باران به عنوان یک شیء محسوس و مادی، به عنوان واسطه‌ای میان خداوند و زمین عمل می‌کند تا زمین مرده را به عنوان پیام زنده کند. اما هدف اصلی این دو آیه نیست، بلکه این موضوع به مثابه یک منتقل کننده و تشبیه کننده امر معقول به محسوس عمل می‌کند تا مخاطب آیات به فهم درستی از حقیقت معاد و چگونگی زنده شدن انسان‌ها دست یابد و امکان وقوع این امر را از این طریق به عنوان نشانه درک کند. این موضوع از طریق الگوی ارتباطی دوم انجام می‌پذیرد. به عبارت دیگر زنده شدن زمین مرده به عنوان نشانه‌ای از زنده شدن انسان مرده است و همان‌گونه که زمین مرده قابلیت زنده شدن دارد انسان مرده نیز چنین قابلیت دارد. از طرف دیگر، این امر، قدرت خداوند را در زنده کردن زمین مرده و در نتیجه ارجاع آن به معاد و زنده کردن انسان‌ها نمایان می‌سازد (یعنی هم قدرت انجام

آن (امکان وقوع) و هم چگونگی انجام آن).
در الگوی ارتباطی دوم که یک الگوی غیر مادی به شمار می‌رود، تفکر و تأمل در این پدیده، کانال و واسطه‌ای است تا مخاطب از پدیده زنده شدن زمین مرده به پدیده زنده شدن انسان مرده در روز قیامت منتقل شود و در ضمن آن به قدرت خداوند نیز پی ببرد.

۴-۱-۲. کارکردهای زبانی نشانه‌های آفاقی

در فصل مبانی نظری به تفصیل به کارکردهای زبانی بر طبق مدل ارتباطی یا کوبسن پرداخته شد. این کارکردها می‌توانند به شکل همزمان با یکدیگر عمل کنند. به عبارت دیگر در یک پیام واحد می‌توان همه این کارکردها را به نسبت‌های گوناگون مشاهده کرد، که بسته به نوع ارتباط، یکی از آنها نقشی مسلط در پیام ایفا می‌کند (ر.ک؛ گیرو، ۱۳۹۲: ۲۴) و بر دیگر کارکردها غلبه دارد. دو آیه‌ای که مدل ارتباطی آنها ترسیم شد با وجود تشابه مضمون و الگوی ارتباطی یکسان، دارای کارکردهای یکسانی نیستند که در این بخش به این موضوع می‌پردازیم.

۴-۱-۲-۱. کارکردهای آیه اول

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الْأَرْضَ أَخْيَاها لَمُخِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (۳۹/ فصلت).

۴-۱-۲-۱-۱. نقش ارجاعی

در این آیه کارکرد ارجاعی پررنگ‌تر از دیگر نقش‌ها و کارکردها است. در نقش ارجاعی جهت‌گیری پیام به سوی موضوع پیام است. در این آیه از پیام به این منظور استفاده شده تا به واقعیتی به نام معاد در جهان خارج ارجاع داده شود. آیه با اشاره به نزول باران - به عنوان یک نشانه - از دگرگونی زمین مرده و زنده شدن آن توسط آب باران خبر می‌دهد و در این میان از آن به عنوان دلالتی برای روز معاد و زنده شدن مردگان استفاده می‌کند.

۴-۱-۲-۲. نقش ترغیبی

علیرغم کارکرد ارجاعی آیه نباید از کارکرد ترغیبی که جهت‌گیری آن به سمت مخاطب است غافل شد. در این آیه قصد از تولید پیام در اشاره به موضوع معاد به عنوان نقش ارجاعی، هدف قرار دادن گیرنده و ترغیب او در جهت ایمان آوردن به این موضوع است. به عبارت دیگر، خداوند، با جلب توجه مخاطب به مسئله به ظاهر ساده باران و نقش آن در حیات بخشی دوباره به زمین، او را ترغیب به تأمل در این چرخه می‌نماید تا از این رهگذر به موضوع مهم معاد منتقل شود و از این طریق به واکنش در جهت آنچه مد نظر خداوند است، ترغیب شود.

۴-۱-۲-۲. کارکردهای آیه دوم

«فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (روم/۵۰).

۴-۱-۲-۱. کارکرد ارجاعی

در این آیه خداوند به دیدن آثار رحمت الهی در زنده کردن زمین مرده امر می‌کند. جهت‌گیری پیام در این آیه همانند آیه قبل به سوی موضوع پیام است؛ در نتیجه بر کارکرد ارجاعی تأکید دارد. به عبارت دیگر خداوند با دعوت به نگرستن به نتایج نزول باران با استفاده از کارکرد ارجاعی زبان به موضوع معاد و زنده شدن انسان‌ها پس از مرگ همانند زنده شدن زمین مرده پرداخته است.

۴-۱-۲-۲. کارکرد ترغیبی

در این آیه نیز همانند آیه قبل با نقش ترغیبی که همان هدف قرار دادن گیرنده - در توجه به معاد - است مواجهیم. تأکید روی واژه «فانظر» (بنگر) به این موضوع اشاره دارد که آثار رحمت الهی در احیای زمین‌های مرده به وسیله نزول باران آشکار است و با یک نگاه ساده بدون نیاز به جستجوگری بر هر انسان ظاهر می‌شود (ر.ک؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۹، ج ۱۶:

۴۷۰) علاوه بر آن واژه «فانظر» بر نگریستن همراه با استدلال و عبرت‌گیری (ر.ک؛ ابن‌عاشور، بی‌تا، ج ۲۱: ۷۵) توسط گیرنده اشاره دارد. این امر به نظر کردن در جهت تأمل مخاطب و عدم گذار سریع اوست و گیرنده را به توقف در برابر این نشانه در جهت منتقل شدن به هدف نهایی دعوت می‌نماید.

۴-۱-۲-۳. کارکرد تعبیری یا عاطفی

این آیه کارکرد دیگری از نقش‌های زبانی را به تصویر می‌کشد که در آیه قبل به آن اشاره نشده است. واژه «فانظر» بر کارکرد تعبیری زبان نیز دلالت دارد. این کارکرد با جهت‌گیری پیام به سمت فرستنده، روابط میان پیام و فرستنده را پی‌ریزی می‌کند. در این آیه علاوه بر بیان موضوع پیام یعنی اشاره به معاد و آوردن استدلال برای آن در جهت ترغیب مخاطب (کارکرد ارجاعی و ترغیبی) از شگفت‌انگیزی این موضوع که به نوعی بیان حالات درونی گوینده است نیز پرده برمی‌دارد. در این آیه گویی خداوند به عنوان فرستنده، با استفاده از واژه فانظر، زیبایی و بدیع بودن زنده شدن زمین مرده را به تصویر می‌کشد و شگفت‌انگیز بودن این امر را یادآور می‌شود. به عبارت دیگر خداوند بیان می‌دارد که تنها زنده شدن مردگان شگفت‌انگیز نیست؛ بلکه دال آن یعنی زنده شدن زمین مرده نیز همان‌قدر شگفت‌آور و عجیب است.

۴-۲. کاربست مدل یا کوپسن در نشانه‌های انفسی

قرآن کریم از نشانه‌های انفسی در جهت تبیین مسائل فرامادی استفاده کرده است و به این منظور بارها توجه مخاطب را به تفکر در این نشانه‌ها معطوف ساخته است.^۱

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم/۲۱).

در این آیه به یک نشانه انفسی اشاره شده است و خداوند به دنبال تبیین این نشانه در

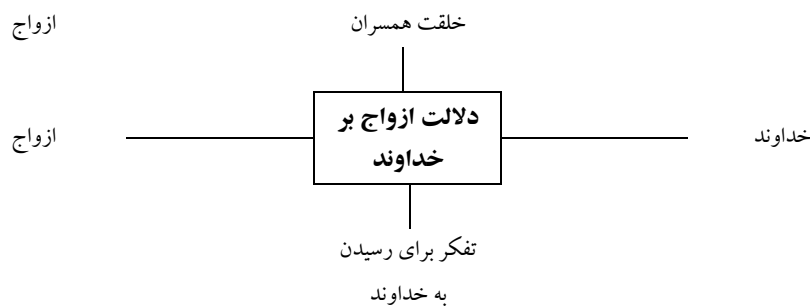
۱. و فی الارض آيات للموقنین و فی انفسکم افلا تبصرون (ذاریات / ۲۰ و ۲۱)

تحلیل نشانه‌شناسی مفهوم «آیه» در قرآن با کاربست مدل ارتباطی یاکوبسن؛ حمیدی و همکاران | ۴۵

یک عبارت زبانی (آیه قرآن) است. به عبارت دیگر ما این آیه انفسی - و نه آیه قرآن - را به عنوان یک امر خارجی مورد بررسی قرار می‌دهیم. در این آیه از پدیده‌ای به نام ازواج یا همسران و کنش‌های موجود بین آن‌ها همانند رحمت و مودت به عنوان نشانه‌ای برای خداوند سخن به میان آمده است و نتیجه سکون و آرامش از اهداف خلقت همسران به شمار آمده است و مخاطب را به تأمل در این قضیه دعوت می‌نماید. دو بار اشاره نمودن به آیه بودن همسران برای وجود خداوند حاکی از اهمیت شایان این نشانه در نظام تفکر قرآنی است. در این آیه انفسی، خالق ازواج، خداوند است در نتیجه، فرستنده، خداوند است و با توجه به اینکه این خلقت برای انسان (لکم) صورت گرفته است انسان در این مدل ارتباطی نقش گیرنده را بر عهده دارد. کد یا رمزگان نیز خلقت همسران است و پیام آیه، دلالت‌گری این پدیده بر خداوند است. این دلالت‌گری از طریق کانال ازواج و وجود رابط‌هایی همانند رحمت و مودت منتقل می‌شود و در نتیجه، تفکر و تأمل برای رسیدن به خداوند، موضوع این آیه انفسی است.

شکل ۶. نمودار ارتباطی نشانه انفسی

هدف ازدواج، سکون معرفی شده است. سکون به معنای زوال اضطراب و رسیدن به اطمینان است و برای انس و شادی نفس به استعاره گرفته شده است. نکته دیگر در این آیه به کارگیری حرف الی در ارتباط با این واژه است در حالیکه قاعدتا باید با ظرفی همانند «عند» همراه می‌گشت. متعدی شدن با حرف "الی" معنای میل را در فعل لتسکنوا اضافه می‌کند (ر.ک؛ ابن عاشور، بی تا، ج ۲۱: ۳۳) به عبارت دیگر این سکون و آرامش همراه با

تمایل صورت می‌گیرد و معنای رغبت را در آن تضمین می‌نماید. "مودت" نیز به معنای محبتی است که اثرش در مقام عمل ظاهر شود (ر.ک؛ الطباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۶: ۱۶۶) مودت " غالباً جنبه متقابل دارد، اما رحمت به صورت یک جنبه و بدون چشمداشت و ایثارگرانه است، (ر.ک؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ج ۱۶: ۳۹۳) رحمت و مودت به عنوان ضرورتی برای بقای اجتماع خانواده، وسیله‌ای برای ادامه ارتباط به شمار می‌آید و به مثابه نیرو و کششی قلبی عمل می‌کند که در مقام عمل نیز خود را نشان می‌دهد. ایجاد سکون و مودت و رحمت به عنوان پیام فرعی آیه و کارکرد این دنیایی این نشانه الهی است. به بیان دیگر خلقت همسران به عنوان یک آیه انفسی، به دو منظور صورت گرفته است: الف) ایجاد آرامش در زندگی دنیایی ب) انتقال به وجود خداوند در اثر تفکر در پدیده همسران و آثار آن همانند سکون و وجود کنش‌هایی همانند مودت و رحمت؛ این امر اهمیت جنبه‌های مثبت زندگی دنیوی انسان همچون آرامش را در توجه دادن به مسائلی فرامادی و معنوی همچون وجود خداوند برجسته می‌سازد. این به بدان معناست که این جنبه‌های مثبت و کارآمد علاوه بر بالابردن کیفیت زندگی دنیایی، به عنوان یک نشانه، قابلیت جهت‌دهی صحیح را برای کسب رضایت الهی دارا هستند و نقش مهمی در بهبودبخشی زندگی اخروی انسان ایفا می‌کنند. بنابراین عدم وجود این بعد مثبت در زندگی می‌تواند انسان را از مسیر خداشناسی دور ساخته و به تأخیر اندازد و یا به طور کلی مسیر وی را تغییر نماید.

۴-۲-۱. کارکردهای زبانی نشانه‌های انفسی

۴-۲-۱-۱. کارکرد تعبیری

این کارکرد در این آیه نقش مسلط را ایفا می‌کند. در این نقش که جهت‌گیری پیام به سوی فرستنده است به دنبال ساختار بخشیدن به روابط میان پیام و فرستنده است. در این آیه خداوند به عنوان فرستنده، نشانه‌هایی بر وجود خویش ارائه می‌نماید و آیه بر اساس همین محور حرکت می‌کند.

۴-۲-۱-۲. کارکرد ارجاعی

موضوع در این آیه همان نشانه یا دلالت بر وجود خداوند است که خلقت همسران به منظور آرامش قرار است به آن تعبیر شود یا بر آن دلالت کند.

۴-۲-۱-۳. کارکرد ترغیبی

در این آیه، کارکرد ترغیبی برای جلب توجه گیرنده به نشانه‌هایی که به خداوند دلالت دارد، فعال است و می‌خواهد مخاطب را در جهت رسیدن به موضوع خود که وجود خداوند است یاری دهد. به عبارت دیگر موضوع آیه، مخاطب را که انسان‌های اهل تفکر هستند نشانه گرفته است و آنان را به تأمل در این نشانه انفسی دعوت می‌کند.

۴-۳. کاربری مدل یاکوبسن در مصداق معجزه

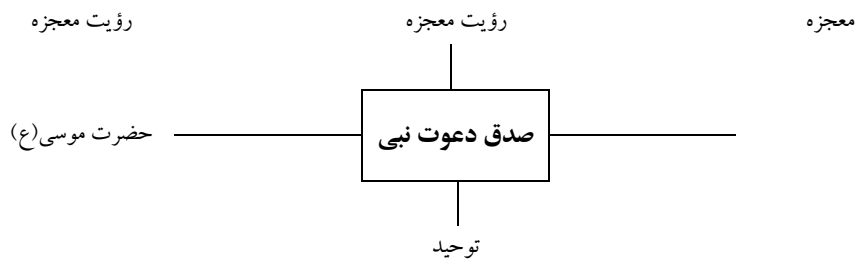
«اذْهَبْ أَنْتَ وَ أَخُوكَ بِآيَاتِي وَ لَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي (طه/۴۲) اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى» (طه/۴۳).

در این آیه، آیه در معنای معجزه به کار رفته است. منظور از آیات، معجزاتی است که در آیات قبل به آن اشاره شده است.^۱ (ر.ک؛ الطباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۴: ۱۵۴)؛ (ر.ک؛ ابوحیان، ۱۴۲۰، ج ۷: ۳۳۶) چنانکه در ادامه سوره نیز به اجرای معجزه توسط موسی در حضور فرعون اشاره شده است. در نتیجه معجزه به عنوان یک امر خارجی مورد بررسی نشانه‌شناسی قرار می‌گیرد. بنابراین رمز، واژگان آیه نیست و اتفاقاتی که در معجزه اتفاق می‌افتد؛ رمزگان ما به شمار می‌رود. کانال انتقال این رمز، مشاهده است. به عبارت دیگر رمزگان از طریق رؤیت معجزه به گیرنده منتقل می‌شود. پیام این آیه نیز صدق دعوت رسول است و موضوع آن ایمان آوری و دعوت فرعون به سوی توحید است.

فرستنده اصلی معجزه خداوند است اما کارگزار اجرای آن حضرت موسی است و با توجه به اینکه مخاطبان این معجزه، تنها حضرت موسی را در مقابل دیدگان خود مشاهده

می‌کنند و از طرفی به خداوند نیز اعتقادی ندارند حضرت موسی نقش فرستنده را در این الگوی ارتباطی بر عهده دارد. هدف از ارسال حضرت موسی دعوت فرعون به سوی توحید است. از این رو فرعون، گیرنده پیام به شمار می‌رود.

شکل ۷. نمودار ارتباطی معجزه

۴-۳-۱. کارکردهای زبانی

۴-۳-۱-۱. نقش ترغیبی

در این آیه، خداوند به حضرت موسی دستور می‌دهد که همراه برادرش و با ارائه معجزاتی به سوی فرعون که طغیان کرده برود و به آنان تأکید می‌کند که با زبانی نرم با او مواجه شوند شاید که مورد هدایت قرار بگیرد. در این آیه کارکرد ترغیبی یا کوششی وجه غالب را دارد. در این نقش که جهت‌گیری پیام به سوی گیرنده یعنی فرعون است به دنبال اثرگذاری بر رفتار اوست که حالت طغیان پیدا کرده است تا به سمت تذکر و خشیت تغییر پیدا کند و پیام توحیدی حضرت موسی را دریابد. این امر از طریق رمزگان یا کدی به نام معجزه اتفاق می‌افتد و کانالی که مسئول رساندن این رمزگان است، رؤیت معجزه است تا در نتیجه، پیام را که راستی و صدق دعوت و رسالت حضرت موسی است، به فرعون منتقل کند. این کارکرد در پی آن است که عقل گیرنده یا احساس او را هدف قرار دهد و رابطه میان پیام و گیرنده را با هدف ایجاد واکنش در گیرنده مشخص نماید.

۴-۳-۱-۲. نقش ارجاعی

در این آیه نیز توجه به موضوع توحید که هدف نهایی معجزه است بر نقش پررنگ

کارکرد ارجاعی در این نشانه اشاره می‌کند.

۳-۱-۳-۴. نقش همدلی

کارکرد همدلی در این آیه نیز وجه بارزی دارد. این کارکرد با هدف برقراری و حفظ ارتباط شکل می‌گیرد و جهت‌گیری پیام به سوی کانال (یا تماس) و مجرای ارتباطی است و حضرت موسی با هدف ایجاد ارتباط با فرعون به سمت او فرستاده می‌شود. ارتباطی که به دنبال آن است تا گفتگوهایی بر اساس آن شکل بگیرد و هدف ارسال پیام تأمین شود.

۴-۴. کاربست مدل یاکوبسن در مصداق عبارت زبانی

در این بخش، آیه قرآن به عنوان یک عبارت زبانی مورد بررسی نشانه‌شناسی قرار می‌گیرد و مدل ارتباطی آن مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

«كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ» (ص/۲۹)

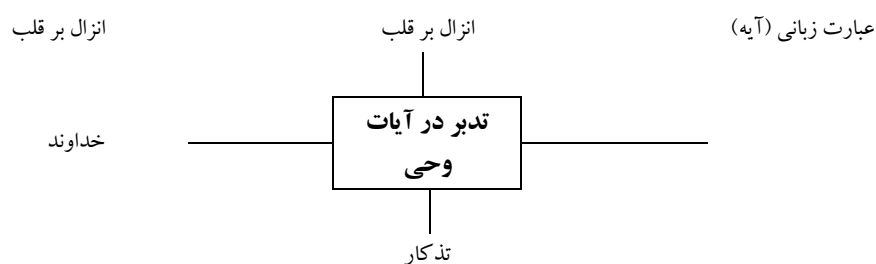
در این آیه خداوند به عنوان فرستنده، کتابی را که در برگیرنده آیات وحی است، ارسال می‌کند. گیرنده این عبارت‌های زبانی و حیانی، پیامبر است که آیه نیز ناظر به خطاب به ایشان است. به کارگیری واژه نزول دو سطح وجودی در این ارتباط را نمایان می‌سازد. به تعبیر آیات قرآن هر چند این ارتباط، از طریق عبارت‌های زبانی به عنوان کد یا رمزگان صورت گرفته است و خداوند هم از طریق نشانه‌های زبانی ارتباط برقرار کرده است اما در این ارتباط، فرستنده و گیرنده در یک سطح قرار ندارند و فرستنده در سطح وجودی بالاتری نسبت به گیرنده قرار دارد. کانال این ارتباط نیز به دلیل غیر مادی بودن، کانال ویژه‌ای است و قرآن نیز اشاره زیادی به این کانال نکرده است. با توجه به اینکه کانال این ارتباط و حیانی نزول بر قلب^۱ بوده است ممکن است تصور شود که این ارتباط زبانی نبوده و شنیدن در آن اتفاق نیفتاده است اما بکارگیری واژه استماع^۲ این احتمال را از میان برمی-

۱. نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (شعراء/ ۱۹۳ و ۱۹۴)

۲. وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى (طه/ ۱۳)

دارد. مفهوم نزول با شنیدن منافات ندارد بلکه تنها بر برتری هستی‌شناسی گوینده بر شنونده دلالت دارد (ر.ک؛ قائمی‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۱۵ و ۱۱۶) و به دنبال ترسیم جایگاه فرستنده و گیرنده در این مدل ارتباطی است. کلید واژه این آیه، تدبر در آیات وحی است در این آیه هدف از نزول عبارت‌های زبانی وحی، تدبر در آیات الهی معرفی شده است که پیام اصلی آیه به شمار می‌آید. این تدبر زمانی به غایت هدف می‌رسد که به تذکر منجر شود و همین هدف نیز موضوع آیه است و مخاطب را در این جهت به منظور کسب کارکردهای آیه هدایت می‌نماید.

شکل ۸. نمودار ارتباطی عبارت زبانی

هدف نهایی انزال وحی، تذکار است. اما این موضوع تنها به اولوالالباب اختصاص یافته است. این امر نشان از وجود مراتب مختلف معنایی در آیات قرآن و در نتیجه فهم متفاوت از آیات است. کلمه «الباب» جمع لب (بضمه لام و تشدید باء) است، و لب به معنای عقل صاف و خالص از شوائب است (ر.ک؛ الطباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۳: ۴۵) و مراد از اولی‌الالباب عاقلانی هستند که به عواقب امور آگاه هستند (ر.ک؛ فخر رازی، ۱۴۲۰، ج ۵: ۲۳۰) آیاتی^۱ نیز در قرآن به تبیین صفات این گروه پرداخته‌اند. آنچه از ظاهر آیه برداشت می‌شود این است که فهم قرآن از تدبر آغاز می‌گردد و در نهایت در صورت وجود صفات خاص در گروهی همانند اولوالالباب، تدبر به تذکر می‌انجامد و به عبارت دیگر بر آن دلالت می‌نماید.

۱. همانند آل عمران/ ۱۹۳ و زمر/ ۱۸

۴-۴-۱. کارکردهای زبانی

۴-۴-۱-۱. کارکرد فرازبانی

در این کارکرد، رمزگان نقش اصلی را بر عهده دارد و مرجع پیام خود رمزگان یا کد است. در نقش فرازبانی، نشانه به رمزگانی ارجاع داده می‌شود که این نشانه، معنایش را از آن گرفته است. آیه قرآن نیز به عنوان یک عبارت زبانی، رمزگان ما به شمار می‌آید و جهت‌گیری پیام به سوی همین عبارت زبانی به عنوان رمزگان است. این آیه، مخاطب را به سمت توجه به رمزگان جلب می‌کند تا از طریق تدبیر در این رمزگان به هدف نهایی که تذکر است رهنمون گردد.

۴-۴-۱-۲. کارکرد ترغیبی

به طور کلی هدف از نزول عبارت‌های زبانی وحی تأثیر گذاشتن بر اعتقادات و رفتار مخاطب است. از این رو در این مدل ارتباطی، کارکرد ترغیبی که گیرنده را مورد هدف خود قرار می‌دهد سهم قابل توجهی را به خود اختصاص می‌دهد. خداوند با فرستادن آیات وحی در پی ایجاد واکنش در گیرنده است و با قصد ایجاد تغییر در الگوی فکری او، پیام را با کدهایی از جنس عبارت زبانی منتقل می‌نماید.

۵. نتایج کاربست مدل یاکوبسن در تحلیل واژه «آیه»

در تمامی موارد (مدل ارتباطی) آیه در تمامی مصادیق خویش اعم از عبارت زبانی (آیه قرآن)، معجزه یا نشانه‌های آفاقی و انفسی، نقش کد را به عهده دارد. این کدها یا رمزگان دارای اشتراکاتی هستند که باعث شده است اطلاق آیه را پیدا کنند. این مصادیق به مثابه یک علامت و نشانگر عمل می‌نمایند و مخاطب را در جهت دلالت به وجود خداوند و ایجاد باور به جهانی دیگر غیر از این جهان و ملموس‌سازی آن سوق می‌دهد. این ویژگی‌های مشترک عبارتند از:

۵-۱. جنبه غیبی داشتن کدها

اولین نکته صرف نظر از کد بودن این نشانه‌ها، جنبه غیبی داشتن این کدهاست. معجزه پدیده‌ای است که به عالم غیب تعلق دارد و پیامبران وظیفه انتقال و اجرای آن را بر عهده دارند. خلقت همسران و قرار دادن مودت و رحمت نیز به عنوان یک آیه انفسی از منشأیی غیبی حکایت دارد. واژگان خلق و جعل هر دو مبدأ ماورائی و غیبی دارند. پدیده طبیعی باران به عنوان یک آیه آفاقی نیز به نحوی با عالم غیب ارتباط پیدا می‌کند. در قرآن فعل-های مشتقل از ماده نزول در اموری - مادی یا غیر مادی - به کار رفته است که به نحوی با عالم غیب ارتباط دارند. آمدن باران، هر چند تابع قوانین عالم طبیعت است با حیات موجودات و بشر ارتباط دارد. بنابراین، زنده کردن عالم طبیعت و فراهم ساختن امکان بقای موجودات امری مربوط به عالم غیب است. به عبارت دیگر، باران، هر چند پدیده‌ای مادی است جنبه غیبی آن هم برجسته است. بدین جهت، قرآن هم بر آن جنبه تأکید می‌کند. پدیده وحی هم از این قبیل به شمار می‌رود. وحی پدیده‌ای کاملاً غیبی است و با تکلم معمولی بشر تفاوت دارد. در این مورد، بشر با ساحت علم غیب ارتباط می‌یابد و به پیام الهی گوش می‌دهد. از این رو قرآن برای اشاره به ارتباط وحیانی از این ماده استفاده می‌کند (ر.ک؛ قائمی‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۲۱ و ۱۲۲) در نتیجه آیه قرآن نیز به عنوان یک عبارت زبانی منشأ غیبی دارد: «إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى» (نجم/۴).

در این آیه منظور از چیزی که وحی می‌شود کل قرآن است (ر.ک؛ ابن عطیه، ۱۴۲۲، ج ۵: ۱۹۶) واژه "یوحی" هم بر وحی بودن قرآن تأکید دوباره می‌کند و هم مضارع بودن این واژه، عدم انقطاع این وحی را متذکر می‌شود، (ر.ک؛ ابن عاشور، بی‌تا، ج ۲۷: ۱۰۱) تا منشأ غیبی بودن قرآن را در برابر مخاطبان به نمایش بگذارد. در آیات "فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِنَّ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ" (شوری/۴۸) و "فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ" (قیامت/۱۸) نیز به وظیفه پیامبر که ابلاغ کلام وحی اشاره شده است و مأموریت پیامبر را تنها رساندن پیام رسالت و معانی آن به افهام مخاطبان بیان می‌کند.

(ر.ک؛ الطباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۸: ۶۷؛ الطبرسی، ۱۳۷۲، ج ۹: ۵۴) آیه ۱۸ سوره قیامت

نیز وظیفه پیامبر را پیروی از تلاوت فرشته وحی معرفی می‌کند و در آیات قبل و بعد جمع قرآن و تلاوت بر پیامبر و تبیین معانی را به خداوند نسبت می‌دهد. این عبارات در آیات مختلف بر وظیفه پیامبر که تنها انتقال کلام الهی است و منشأ آن از غیب است، تأکید می‌کند. در آیه "وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ (حاقه/۴۴) لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ" (حاقه/۴۵) "تَقَوَّلَ" به معنای نسبت دادن سخن به شخصی است که از او این کلام صادر نشده است. (ر.ک؛ الطباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۹: ۴۰۴) آیه به این معناست که اگر حضرت محمد(ص) سخنی ناروا و کلامی از نزد خود به خداوند نسبت دهد، او را با قدرت می‌گرفتیم. دست راست کنایه از گرفتن با قدرت است، زیرا به طور معمول قدرت دست راست از دست چپ بیشتر است به همین علت قدرت به این دست نسبت داده می‌شود (ر.ک؛ ابن عاشور، بی‌تا، ج ۲۹: ۱۳۵) بیان این عبارات از سوی خداوند هرگونه دخل و تصرف پیامبر(ص) در آیات وحی را به طور کلی منتفی می‌کند و ساحت پیامبر(ص) را از این شبهه پاک می‌نماید.

۲-۵. کارکرد ارجاعی مشترک

تمامی کدها موضوع ارجاعی یکسانی دارند و دلالت‌های آن برای رسیدن به هدف یکسانی که منتقل شدن به وجود خداوند است فعالیت می‌کنند در نتیجه کارکرد ارجاعی یکسانی پیدا می‌کنند. این اشتراک در هدف نشان می‌دهد منتقل شدن به وجود خداوند مهم‌ترین کارکردی است که رمزگان آیه بر آن تأکید دارد و فلسفه وجودی آیه جهت رسیدن به همین امر است.

۳-۵. تفکر و تأمل

ویژگی مشترک دیگری که میان این نشانه‌ها وجود دارد اهمیت تأمل و تفکر در این پدیده‌ها صرفنظر از مصادیق است. نشانه‌ها همانند دال‌هایی هستند که تصاویری در ابعاد کوچکتر (هم به لحاظ کیفی و هم به لحاظ کمی) از مدلول (یا حقیقت) در مقابل دیدگان مخاطب قرار می‌دهد تا از طریق تأمل در آن به مقصود اصلی منتقل شوند. در تمامی نشانه-

ها این ویژگی، نقشی راهبردی ایفا می‌کند. در نشانه‌های آفاقی دعوت به نگرستن همراه با تأمل وجود دارد تا از این طریق، مخاطب هم به امکان وقوع جریانی به نام معاد و زنده شدن دوباره انسانها از طریق تأمل در نشانه آفاقی همچون باران و تأثیراتی را که بر زمین مرده موجب می‌شود، آگاهی یابد و هم چگونگی انجام این چرخه را در مقیاس کوچکتر مشاهده نماید.

خلقت ازواج به عنوان یک نشانه انفسی زمانی واجد نقش آیه می‌شود که در آن تفکر صورت بگیرد. در این آیه، نقش تفکر، تا آنجا برجسته است که فهم آیه بودن آن منوط به تفکر و تأمل است^۱ و بدون آن دال بودن این نشانه معنا پیدا نمی‌کند. در نشانه معجزه نیز واژه ذکر در کنار آیه‌ای به نام معجزه ذکر شده است و معجزه نوعی ذکر به شمار آمده است.

هدف از نزول آیه قرآن هم به عنوان یک نشانه زبانی، تدبر و تذکر دانسته شده است که بدون آنها، نزول قرآن، کاری عبث به شمار آمده و غایت اصلی از نزول وحی تأمین نمی‌شود.

۴-۵. دو کارکرد داشتن

پدیده‌هایی که آیه نام گرفته‌اند دو سطح متفاوت اما مرتبط با یکدیگر دارند و به دو نقش و کارکرد این دنیایی و آن دنیایی آنها اشاره شده است.

نشانه آفاقی باران یک کارکرد دنیایی دارد و آن هم زنده کردن زمین مرده و خروج نباتات و گیاهان است. این امر برای ادامه حیات موجودات زنده بر روی زمین امری مهم به شمار می‌آید. اما غیر از آن این نشانه کارکرد آخرتی نیز دارد و از این مسئله به عنوان نشانه‌ای بر معاد و زنده شدن دوباره انسانها پس از مرگ استفاده شده است. به عبارت دیگر خداوند فرایند نزول باران و تغییراتی که در پی آن در زمین مرده رخ می‌دهد را همانند

---

۱. "مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ" (روم/۲۱)

فلسفی به سمت امکان و چگونگی وقوع بعثت انسان‌ها پس از مرگ ترسیم می‌کند و با این کار راه هر گونه عذرتراشی را از مخاطب خویش می‌گیرد. نشانه آفاقی ارسال بادها نیز کارکرد دنیایی همچون حرکت کشتی‌ها، طلب روزی و چشیدن رحمت خداوند دارد و کارکرد آخرتی آن نشانه بودن آن برای وجود خداوند است. ایجاد سکون و آرامش در زندگی دنیوی در پدیده خلقت ازواج به عنوان یک نشانه انفسی، کارکرد این دنیایی پیدا می‌کند و تفکر در این پدیده همچون نشانه‌های دیگر به عنوان کارکرد آخرتی مخاطب را به سمت وجود خداوند سوق می‌دهد. آیات وحی با داشتن دو سطح^۱ که دو هدف را پی‌گیری می‌کند: دارای دو کارکرد است: کارکرد دنیایی، اتخاذ شیوه و سبک زندگی دنیایی بر اساس آیات قرآن است که سعادت‌مندی دنیوی را برای انسان رقم می‌زند و کارکرد آخرتی آن، نجات یافتن از عذاب و رسیدن به رضوان الهی و بهشت در نتیجه عمل به این آیات است. باطل و بی ارزش ساختن سحر ساحران، کارکرد دنیوی معجزه به شمار می‌رود و کارکرد آخرتی آن نیز دعوت به توحید و در نتیجه رسیدن بهشت در صورت ایمان آوردن به فرستنده معجزه است.

بحث و نتیجه‌گیری

بهره‌گیری از روش‌های نوین همانند نشانه‌شناسی در تحلیل زبان، ابزاری کارآمد در دست محقق قرار می‌دهد و با کنار گذاشتن پیش‌فرض‌ها در استنباط معانی، یکی از بهترین روش‌ها برای تفحص درون‌متنی قرآن کریم به شمار می‌رود. استفاده از دانش نشانه‌شناسی برای فهم قرآن به عنوان مجموعه‌ای از نشانه‌های زبانی، کارآمدی این نظریات را اثبات می‌نماید. مدل ارتباطی به کار گرفته شده در بررسی شناختی واژه «آیه» ابعاد جدیدی را از معنای آن استخراج کرده است که تاکنون بدان توجه نشده بود. در این تحقیق نشانه‌هایی (دلالت‌ها) که از طریق الفاظ به معنا داده می‌شود در قالب مدل ارتباطی یاکوبسن مورد

۱. سطحی که برای عموم مخاطبین قرآن است و تدبر در آیات را طلب می‌کند. ۲- جنبه‌ای که برای خواص (اولوالالباب) است تا به مرحله تذکار از آیات وحی نائل شوند.

بررسی قرار گرفتند. یا کوبسن با ارائه مدلی بر اساس عناصر اصلی شکل دهنده ارتباط، شش عامل فرستنده، گیرنده، موضوع، پیام، کد و کانال را در ایجاد ارتباط مؤثر می‌داند. بررسی مصادیق آیه بر اساس مدل ارتباطی یا کوبسن درجات متفاوتی از کارکردهای زبانی اعم از ارجاعی، ترغیبی و عاطفی را با وجود شباهت‌های ظاهری آیات به نمایش می‌گذارد و الگوهای ترکیبی (مادی و غیرمادی) را به مثابه منتقل کننده امر معقول به محسوس با هدف فهماندن حقایق به مخاطب از این طریق به عنوان نشانه ارائه می‌نماید. آیه به عنوان رمزگان یا کد دارای ویژگیهای مشترکی است که رمزگان شدن آن را موجب شده است. تمامی مصادیق آیه اعم از معجزه یا نشانه‌های آفاقی و انفسی و عبارت زبانی جنبه غیبی دارند. ویژگی مشترک دیگر، داشتن موضوع ارجاعی یکسان برای تمامی کدها است و دلالت‌های آن به یک هدف که همان منتقل شدن به توحید است؛ تأکید دارد. سومین ویژگی مشترک همه مصادیق آیه، اهمیت داشتن تفکر و تأمل است که نقشی راهبردی را ایفا می‌کند؛ به عبارت دیگر تمامی مصادیق آیه زمانی واجد شرایط اطلاق مفهوم آیه می‌شوند که در آنها تأمل صورت گیرد. دیگر ویژگی مشترک رمزگان، دو کارکرد داشتن همه مصادیقی است که آیه نام گرفته‌اند. آیه علاوه بر کارکرد اصلی خود که کارکرد آخرتی است و به دنبال جلب توجه به اموری همانند توحید و معاد است؛ کارکرد دلالتی این دنیایی نیز دارد و در جهت رشد و تعالی انسان در زندگی دنیوی تأثیرگذار است.

ORCID

Shima Hamidi

Alireza Ghaemini

Mohammad Ali Rezaei

Esfahani

<http://orcid.org/0000-0002-9096-7674>

<http://orcid.org/0000-0001-6634-1332>

<http://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

منابع

قرآن کریم.

- ابن عاشور، محمد بن طاهر. (بی تا). *التحریر و التنویر*. بیروت: موسسه التاريخ.
- ابن عطیه اندلسی، عبدالحق بن غالب. (۱۴۲۲). *المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز*. عبدالسلام عبدالشافی. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابن فارس، احمد. (۱۴۲۲). *معجم مقاییس اللغه*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن منظور. (۱۴۰۸). *لسان العرب*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابوحيان، محمد بن یوسف. (۱۴۲۰). *البحر المحيط فی التفسیر*. تحقیق صدقی محمد جمیل. بیروت: دار الفکر.
- احمدی، بابک. (۱۳۹۴). *از نشانه‌های تصویری تا متن*. تهران: مرکز.
- الاصفهانى، الراغب. (۱۴۲۳). *مفردات الفاظ قرآن*. تحقیق عدنان داوری، دمشق: دارالقلم.
- اکو، اومبرتو. (۱۳۹۵). *نشانه‌شناسی*. پیروز ایزدی، تهران: ثالث.
- بلاشر، رژی. (۱۳۷۴). *درآستانه قرآن*. رامیار. محمود. تهران: فرهنگ اسلامی.
- توسان، برنار. (۲۰۰۰). *ما هی السیمیولوجیا*. محمد نظیف. الدار البيضاء: أفریقیا الشرق.
- جفری، آرتور. (۱۳۷۲). *واژه‌های دخیل در قرآن مجید*. بدره‌ای، فریدون. تهران: توس.
- الجوهري، اسماعيل. (۱۴۳۰). *الصحاح*. قاهره: دارالحديث.
- چندلر، دانیل. (۱۳۸۷). *مبانی نشانه‌شناسی*. مهدی پارسا. تهران: سوره مهر.
- سییاک، تامس آلبرت. (۱۳۹۱). *درآمدی بر نشانه‌شناسی*. محسن نوبخت. تهران: علمی.
- صفوی، کوروش. (۱۳۹۴). *آشنایی با نشانه‌شناسی ادبیات*. تهران: علمی.
- طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تحقیق: محمد جواد بلاغی. تهران: ناصر خسرو.
- الطریحی، فخرالدین. (۱۴۳۰). *مجمع البحرین*. بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- عباس زاده، ف. (۱۳۹۷). «بررسی نشانه‌شناختی ارزش و روابط سلبی عناصر طبیعت در قرآن بر پایه نشانه‌شناختی لایه‌ای». *ذهن*. شماره ۷۵. صص ۲۳۱ تا ۲۷۰.

- عظیمی فرد، فاطمه. (۱۳۹۲). *فرهنگ توصیفی نشانه‌شناسی*. تهران: علمی.
- فخر الرازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰). *مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر)*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- الغیروزآبادی، محمد. (۱۴۲۰). *القاموس المحيط*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- قاسم، سیزا و ابوزید، نصر حامد. (۲۰۱۴). *مدخل الی السیمیوطیقا*. قاهره: التنویر.
- قائم‌نیا، علیرضا. (۱۳۹۳). *بیولوژی نص (نشانه‌شناسی و تفسیر قرآن)*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- گیرو، پی‌یر. (۱۳۹۲). *نشانه‌شناسی*. محمد نبوی. تهران: آگاه.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- میرزایی ب. صرفی م. معین‌الدینی ف. کوپا ف. (۱۳۹۰). «الگوی ساختاری - ارتباطی حکایت حدیقه». *متن‌شناسی ادب فارسی*. شماره ۱ دوره ۳. ص ۵۵ تا ۷۴.
- نجومیان، امیرعلی. (۱۳۹۴). *نشانه در آستانه (جستارهایی در نشانه‌شناسی)*. تهران: نشر نو.
- واعظ زاده خراسانی، محمد. (۱۳۸۰). *المعجم فی فقه لغه القرآن و سر بلاغته*. مشهد: موسسه الطبع التابعه للآستانه الرضویه المقدسه.

References

- The Holy Quran.
- Al-Tarihi, Fakhreddin. (2008). *Bahrain Assembly*. Beirut: Al-Alami Press Institute. [in Arabic]
- Abbaszadeh, F. (2017). "Semiological examination of the value and negative relations of the elements of nature in the Qur'an based on layered semiotics". *Zehn*. No. 75. pp. 231 to 270. [in Persian]
- Azimifard, Fatemeh. (2012). *Descriptive culture of semiotics*. Tehran: Elmi.
- Abu Hayyan, Muhammad bin Yusuf. (1999). *Al-Bahr al-Musaqin in Al-Tafsir*. Sedghi Mohammad Jameel's research. Beirut: Dar al-Fakr. [in Arabic]
- Ahmadi, Babak. (2014). *From visual signs to text*. Central Tehran. [in Persian]
- Al-Isfahani, Al-Raghib. (2001). *Vocabulary of Quranic words*. Research by Adnan Davari, Damascus: Dar al-Qalam. [in Arabic]
- Alfirozabadi, Mohammad. (1999). *Encyclopaedia of the environment*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [in Arabic]
- Al-Johari, Ismail. (2008). *Al-Sahah*. Cairo: Dar al-Hadith. [in Arabic]
- Blusher, Reggie. (1995). *At the threshold of the Qur'an*. Ramyar Mahmood.

- Tehran: Islamic culture. [in Persian]
- Chandler, Daniel. (2008). *Basics of semiotics*. Mehdi Parsa. Tehran: Surah Mehr.
- Echo, Umberto. (2015). *Semiotics*. Pirouz Ezadi, Tehran: Sales. [in Persian]
- Fakhr al-Razi, Muhammad bin Omar. (1999). *Mufatih al-Ghaib (Al-Tafsir al-Kabir)*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [in Arabic]
- Ghaemina, Alireza. (2013). *Biology of the text (Semiology and interpretation of the Qur'an)*. Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought.
- Girou, Pierre. (2012). *Semiotics. Mohammad Nabavi*. Tehran: Agah. [in Persian]
- Ibn Ashur, Muhammad Ibn Tahir. (N.D.). *Al-Tahrir va al-Tanvir*. Beirut: al-Tarikh Institution.
- Ibn Atiyah Andalusi, Abdul Haq bin Ghalib. (2001). *Al-Muhrarralujiz in Tafsir al-Kitab al-Aziz*. Abdul Salam Abdul Shafi. Beirut: Dar al-Kitab al-Elmieh. [in Arabic]
- Ibn Faris, Ahmad. (2001). *Dictionary of comparisons*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [in Arabic]
- Ibn Manzoor (1987). *Arabic language Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi*. [in Arabic]
- Jeffrey, Arthur. (1993). *Words involved in the Holy Quran*. Badre'ei, Fereydoun. Tehran: Tous.
- Makarem Shirazi, Nasser. (1995). *Sample interpretation*. Tehran: Darul Kitab al-Islamiya.
- Mirzaei b. Sarafi M. Moin-al-Dini F. Copa F. (2011). "Structural-communicative model of Hadiqeh's story". *Textology of Persian literature. Number 1, period 3*. Pages 55 to 74.
- Nojoumian, Amir Ali. (2014). *The sign at the threshold (inquiries in semiotics)*. Tehran: Now Publications. [in Persian]
- Qasim, Siza and Abu Zaid, Nasr Hamed. (2014). *Entrance to Al-Simiutiqa*. Cairo: Al-Tanvir.
- Sibiak, Thomas Albert. (2011). *An introduction to semiotics*. Mohsen Nobakht Tehran: Elmi. [in Persian]
- Safavi, Kourosh. (2014). *Getting to know the semiotics of literature*. Tehran: Elmi. [in Persian]
- Tabatabayi, Seyyed Mohammad Hossein. (1996). *Al-Mizan in Tafsir al-Qur'an*. Qom: The Islamic Publication Office of the Society of Teachers.
- Tabarsi, Fazl bin Hasan. (1993). *Majma al-Bayan in Tafsir al-Qur'an*. Research: Mohammad Javad Balaghi. Tehran: Nasser Khosrow.
- Tosan, Bernard. (2000). *Ma Hiya al-Semiologia*. Mohammad Nazif. Al-Dar al-Bayza: East Africa.

Vaezzade Khorasani, Mohammad. (2001). *Al-Ma'jam in jurisprudence, the language of the Qur'an and rhetoric*, Mashhad: Institute of Al-Tabara Al-Astaneh Al-Razwiyyah Al-Maqdisah.

استناد به این مقاله: حمیدی، شیما، قائمی‌نیا، علیرضا، رضایی اصفهانی، محمدعلی. (۱۴۰۲). تحلیل نشانه‌شناسی مفهوم «آیه» در قرآن با کاربرد مدل ارتباطی یاکوبسن، فصلنامه علمی پژوهش‌نامه معارف قرآنی، ۱۴(۵۲)، ۲۹-۶۰.
DOI: 10.22054/rjqk.2023.72821.2789

Quranic Knowledge Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.